

### РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ПРАВОВОМУ РОЗВИТКУ

Антропологічний підхід до дослідження людини, культури й суспільства може бути розглянутий з різних точок зору: з погляду основних напрямків антропологічного знання — філософської, соціокультурної антропології, або просто з точки зору людського виміру явищ, що досліджуються. Роль і статус антропології в сучасних дослідженнях починаючи з 80–90-х рр. XX століття набуває дискусійності. В XXI столітті стає актуальним питання необхідності розгляду культур не тільки через прояви їх фрагментованості й розходжень, але в їхньому взаємозв'язку між собою. Реакція наукового співтовариства антропологів на виникнення транснаціональних інтересів наприкінці XX століття характеризується суперечливістю думок і оцінок [1, 235–256].

Сучасна юридична наука приділяє значну увагу розвитку досліджень, що одержали назву «юридична антропологія». Суперечки тривають про статус цього наукового напрямку в системі правознавства, про коло проблем, що вирішуються ним, оскільки не викликає сумнівів те, що антропологічна спрямованість важлива для подальшого розвитку правової науки в XXI ст. [2–8].

Серед зарубіжних дослідників, що є засновниками юридичної етнографії і активно її розробляли, необхідно назвати Л. Г. Моргана, Дж. Самнер-Мена, Ф. Енгельса, І. Бахофена, Дж. Мак-Леннана, Ф. Гребнера, Ф. Боаса, Е. Дюркгейма, М. Мосса, Б. Маліновського, В. Д. Радкліфф-Брауна, Р. Бенедикта, Д. Льові-Стросса, Абрам Еделя, Ж. Карбоньє, Н. Рулана та ін., ідеї яких мають велике значення для розуміння юридичної антропології в цілому — як науки та наукової дисципліни.

Велике значення мають роботи російських та вітчизняних філософів-антропологів та правознавців К. А. Абульханова-Славської, А. П. Альгіна, Б. Г. Ананьєва, Н. М. Амосова, С. С. Батеніна, Л. П. Буєвої, А. В. Грібакіна, С. А. Гудимова, М. С. Кагана, Л. Н. Когана, А. А. Козловського, К. Н. Любутіна, В. Т. Пуляєва, П. М. Рабіновича, В. В. Шаронова, Б. В. Маркова, Т. В. Холостова та ін.

Традиційна проблематика юридичної антропології розглядається в аспекті вивчення антропології сучасного позитивного права, а також людини в системі національного права. Міжнародно-правовий вимір правового буття людини є прикладом конкретизації завдань антропології права стосовно до міжнародного права прав людини. В антропології особлива увага приділяється проблемам, що виникають у зв'язку з новими явищами в побутовому житті та біологічному бутті сучасної людини. Тому необхідно звернути увагу на поєднання теоретичних і практико-прикладних аспектів антропології права. При цьому варто уникати двох крайностей, продемонстрованих зарубіжною наукою. Перша з них — це захоплення емпіризмом, фактологічною стороною справи, без яких-небудь розгорнутих вихідних методологічних засад і прикінцевих теоре-

тичних узагальнень. Інша крайність — це недостатня увага до емпіричних засад, чим характеризувалися, зокрема, майже всі напрямки так званої юридичної антропології, абстрактно-теоретичний рівень якої не поступався філософії права. В антропології права теоретичний і практико-прикладний аспекти повинні бути скоординовані, оскільки юридична антропологія є одночасно і теоретично, і емпірично орієнтованою дисципліною.

Антропологічний підхід до права — значно більше широке поняття, ніж застосування конкретно-антропологічних методів, а розмежування напрямків дослідження в рамках єдиної науки «повинне йти не тільки у напрямку розмежування об'єктів дослідження, але й у випадках збігу їх об'єктів» [9, 42]. Антропологія права починає розробляти свої «методи аналізу права» [9, 302].

До числа факторів, які можна назвати суб'єктивними, можна віднести розвиток міжнародних наукових контактів. Діяльність досить численних міжнародних наукових організацій у правовій сфері побудована на основі закріплення антропологічних принципів у всіх галузях юридичної діяльності. Численні конгреси, симпозіуми, «круглі столи», проведені цими науковими організаціями, стали сьогодні важливим фактором функціонування й розвитку антропології права як самостійної правової науки і навчальної дисципліни.

Наприкінці ХХ ст. розвиток антропології права характеризувався не тільки кількісним ростом досліджень, а й появою нових тенденцій, які істотно відрізняються від антропології права попереднього періоду.

Одна з них полягає в тому, що залишилися в минулому часи, коли ця наука ігнорувала сучасні правові системи і об'єктом її аналізу виступали виключно правові форми традиційних суспільств, правовий спосіб життя різних народів, інакше кажучи, юридична етнографія [10, 43–44]. На думку професора А. І. Ковлера, антропологія права історично походила від антропології і розвивалася як галузь останньої, а одержавши самостійний статус, сьогодні активно взаємодіє з філософською, соціальною, культурною антропологією.

Також значно підвищився інтерес до наукового аналізу актуальних проблем міжнародно-правового виміру правового буття людини. Антропологія права стала актуальною для сучасної цивілізації. Таким чином, людина стала центром в юридичній науці й практиці. Сьогодні юридична антропологія повинна розглядатися не як наука, звернена виключно до минулого, не як якийсь доповнення до історії права або до етнографії, а як наука, заснована на принципі пізнання взаємодії традиційних і сучасних правових систем, їхнього синтезу — пізнання, що має своєю метою адекватне відображення правового буття людини» [11, 23].

Успішне здійснення правової реформи має потребу у відповідному концептуальному забезпеченні, центральним компонентом якого є антропологічне обґрунтування права, що полягає у знаходженні адекватного антропологічного підґрунтя правової теорії, оскільки результат трансформації правової системи визначатиметься тим, на який образ людини вона буде зорієнтована.

У той же час залишається нез'ясованим сутність та специфіка людської природи. Якщо антична та середньовічна традиції трактували останню пози-

тивно й вважалося, що людина володіє складною й досконалою біологічною організацією, то сучасна філософська антропологія звертає увагу на недостатність людської істоти, на те, що вона погано увійшла у природну матерію, а її тваринно-біологічна організація містить, на думку німецького філософа і соціолога А. Гелена, певну незавершеність. На основі фактора тілесності як специфічної відмінної риси людини формується антропологічний підхід до права [11]. Таким чином, право в цьому розумінні є природним феноменом, введеним у людську природу на зразок інстинктів, емоцій тварин, що живуть співтовариством. Оскільки люди недостатньо наділені цими інстинктами в порівнянні із тваринами, то ідеї, інститути й норми, які являють собою частину культури, можна розглядати як інстинкти, що замінюють ті, яких немає чи недостатньо розвинуті, які, в свою чергу, управляють співтовариствами у тваринному світі.

Традиційно одним з основних завдань юридичної антропології є похідне від уявлень про сутності людини (або людську природу) обґрунтування ідеї права як особливого нормативного порядку.

Існування юридичної антропології можливо тому, що в структурі людського буття існують такі моменти, які в зовнішньому вираженні обумовлюють можливість і необхідність права як особливої нормативної системи [12, 64]. При цьому обґрунтування права, хоча й з різним ступенем переконливості, може здійснюватися з різних методологічних позицій.

Юридична антропологія відіграє істотну роль у науковому плані як засіб розвитку юриспруденції, будь-то загальної теорії соціології або галузевих юридичних дисциплін. Також вона займає значне місце у системі юридичної освіти. У науково-прикладному плані вона необхідна для законодавця при проведенні антропологічної експертизи законопроектів і всього законодавства. У менших масштабах використовує юридико-антропологічні дані судова практика. Антропологія права відіграє значну роль при вирішенні проблем міжнародно-правового захисту людини і суспільства в цілому.

Всі антропологічні дослідження пов'язані з використанням переважно антропологічного підходу до вивчення людини, її культури і буття.

Антропологічний підхід до дослідження людини, культури й суспільства розглядають із погляду основних напрямків антропологічного знання — фізичної, філософської, соціальної та культурної антропології або просто з погляду людського виміру досліджуваних явищ. Антропологічний підхід до дослідження людини в даному контексті пов'язаний з дослідницькою точкою зору. У зміст антропологічного підходу включаються вибір об'єкта й предмета, методології й методів пізнання людини, культури й суспільства.

До числа методологічних основ антропологічного знання необхідно також віднести феноменологію, представлену вченням німецького філософа Е. Гуссерля (1859–1938) і його послідовників. Суть позиції Гуссерля являє собою критику позитивістських настанов і утвердження феноменологічного підходу до пізнавального процесу. Гуссерль засуджував об'єктивізм у науках про дух і вважав безглуздом його застосування в психології. Через об'єктивізм, на його думку, психологія не здатна дійти у дослідженнях до самої сутності духу

[13, 113]. Філософ ввів поняття «життєвий світ» і тлумачив його як навколишнє життєве середовище, як незмінну основу суб'єктивного мислення нату- раліста, як методологію його розумової роботи.

Таким чином, антропологічний підхід може бути корисний для подолання етноцентристського погляду на соціальний розвиток людини і суспільства, його використання є необхідно передумовою налагодження зв'язків між цивілізаціями, правовими системами, державами і людьми, що представляють різні правові культури. Антропологічні знання є значною цінністю для сучасного механізму дії права, оскільки антропологія виступає певним ядром раціоналізації та ідеологізації культури. Юридична антропологія є продуктом діяльності людини, оскільки надає можливість вивчити певні суспільні процеси і впливати на них, а також використовувати її потенціал у формуванні правової реальності.

### Література

1. Hannerz U. Transnational Research // Handbook of Methods in Cultural Anthropology / Bernard R. (ed.). — Walnut Creek, California : Altamira Press, 1998.
2. Карбонье Ж. Юридическая социология / Ж. Карбонье ; пер. и вступ. ст. В. А. Туманова. — М. : Прогресс, 1986. — 350 с.
3. Рулан Н. Юридическая антропология : учебник / Н. Рулан. — М. : НОРМА, 1999. — 310 с.
4. Венгеров А. Б. Значение археологии и этнографии для юридической науки // Советское государство и право. — 1983. — № 3. — С. 28–33.
5. Пучков О. А. Предмет юридической антропологии // Российский юридический журнал. — 1999. — № 4. — С. 98–108.
6. Персесянц В. С. Юридическая антропология как наука и учебная дисциплина : [предисловие] // Юридическая антропология : учебник / Н. Рулан. — М., 1999. — С. 1–6.
7. Тишков В. А. Антропология права — начало и эволюция дисциплины // Юридическая антропология : закон и жизнь : сб. ст. — М., 2000. — С. 34–41.
8. Ковлер А. И. Юридическая антропология как учебная дисциплина // Homo Juridicus : материалы по юрид. антропологии / Ин-т этнологии и этнографии РАН. — М., 1997. — 254 с.
9. Керимов Д. А. Общая теория государства и права: предмет, структура, функции / Д. А. Керимов. — М. : Юрид. лит., 1977. — 136 с.
10. Саидов А. Х. О развитии антропологии права // Право и политика. — 2002. — № 9. — С. 143–153.
11. Ковлер А. И. Антропология права антропология : учебник / А.И. Ковлер. — М. : Норма, 2002. — 446 с.
12. Максимов С. Антропологічні передумови правової теорії: досвід класичної філософії права // Вісник Львівського університету. Сер. юридична. — Вип. 37. — С. 64–69.
13. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философии // Вопросы философии. — 1986. — № 3. — С. 101–116.

### Анотація

Юридична антропологія є важливим напрямком сучасних правових досліджень. Вона поставила людину в центр права і розглядає її як певний критерій сучасного правового розвитку.

Ключові слова: юридична антропологія, людина у центрі права.

### Summary

Legal anthropology has become an important trend of the modern legal researches. It has placed a person into the centre of law and considers him as a criterion of the modern legal development.

Keywords: legal anthropology, a person in the centre of law.